

ПОЗАШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ЦЕНТРИ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія Педагогіка, №7. – Тернопіль: ТИПУ, 2007. – С. 3 – 8.

6. Станкевич М.Є. Українське художнє дерево XVI–XX ст. – Львів: Афіша, 2002. – 480 с.

7. Туранов Ю.О., Пащинський А.М. Педагогічна практика як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя трудового вчителя // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія Педагогіка, №7. –

Тернопіль: ТИПУ, 2007. – С. 63 – 68.

8. Інноваційні технології у трудовому навчанні: Навчально-методичний посібник (пробне видання) / За заг. ред. О.М. Коберника, Г.В. Терещука. – Тернопіль – Умань: ТИПУ, 2007. – 208 с.

9. Тимків Б.М., Кавас К.М. Виготовлення художніх виробів з дерева. Ч.І. Різьба по дереву. Підручник / За наук. ред. доц. Тимківа Б.М. – Львів: Світ, 1995. – 176 с.

10. <http://www.president.gov.ua/content/10402.html>

11. <http://dragons.km.ua/content/view/10/39/>

Стаття надійшла до редакції 02.10.2008

УДК 374:159.954

Олександр Благосмислов, асистент кафедри трудового навчання
Глухівського державного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ПОЗАШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ЦЕНТРИ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У статті розглянуто цінність та роль позашкільних навчальних закладів науково-технічного профілю в процесі творчої самореалізації особистості учня.

Ключові слова: позашкільна освіта, навчальні заклади, освітньо-виховна робота, самореалізація, “самоздійснення”, гурткові заняття.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття позашкільна освіта посіла вагоме місце в системі безперервної освіти країни і стала її невід’ємною ланкою. Нині відбувається процес реформування позашкільної освіти та виховання, триває пошук нової ідеї функціонування позашкільного закладу, нових форм та методів творчого розвитку дітей.

Аналіз останніх досліджень. Вагомим внеском у розробку теоретичного підґрунтя позашкільної роботи стали праці видатних педагогів: А.С. Макаренка, С.Ф. Русової, В.О. Сухомлинського, К.Д. Ушинського; теоретико-методичні роботи науковців – П.Н. Андріанова, І.Д. Беха, Л.П. Вовк, В.В. Вербицького, Д.М. Комського, М.Б. Ковалю, Н.Г. Ничкало, Т.І. Сущенко, Г.П. Пустовіта, В.Л. Якубовського та ін.

Про державне замовлення на здобуття дітьми позашкільної освіти свідчить сукупність законодавчих та нормативних актів, прийнятих в нашій країні останнім часом. Таким чином, Закон України “Про загальну середню освіту” від 13 травня 1999 року встановлює право дитини на освіту, творчий розвиток, становлення позашкільної освіти як ланки безперервної; у 2001

році Уряд України прийняв Закон “Про позашкільну освіту”, який визначає державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади; 17 квітня 2004 року Указом президента України затверджено Національну доктрину розвитку освіти, яка підкреслює, що одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є розвиток позашкільної освіти (можна додати про самореалізацію).

Аналіз психолого-педагогічної та законодавчої літератури з проблеми визначення дефініції “Позашкільна освіта” показав, що до її визначення існує декілька підходів. Її визначають як сукупність знань, умінь та навичок; як систему навчальних закладів; та як діяльність дітей.

Так, у статті 1 Закону України “Про позашкільну освіту”, визначено позашкільну освіту, як сукупність знань, умінь та навичок, що отримують вихованці, учні і слухачі в позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах [5].

У педагогічному словнику дається наступне

ПОЗАШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ЦЕНТРИ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

визначення позашкільної освіти – це система навчальних закладів, у яких учні та вихованці набувають сукупність знань, умінь та навичок у вільний від навчання час [6].

В.В. Вербицький під позашкільною освітою розуміє “освітньо-виховну діяльність різних за формою закладів для дітей та учнівської молоді” [3].

Таким чином, із вищезазначеного можемо констатувати, що позашкільна освіта передбачає освітньо-виховну діяльність, яка спрямована на озброєння дітей знаннями, вміннями та навичками під час їхньої роботи в позашкільний час в системі позашкільних закладів освіти. Враховуючи означення, прийняте XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, в якому під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання, під позашкільною освітою ми будемо розуміти процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання під час роботи в позашкільний час в системі позашкільних закладів освіти.

Законом України “Про позашкільну освіту” визначено, що структуру позашкільної освіти становлять:

- позашкільні навчальні заклади;
- інші навчальні заклади як центри позашкільної освіти у позаурочний та позанавчальний час, до числа яких належать загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, в тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні та вищі навчальні заклади I – II рівнів акредитації;
- гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об’єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, професійно-технічних та вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації;
- клуби та об’єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;
- культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи;
- фонди, асоціації, діяльність яких пов’язана із функціонуванням позашкільної освіти.

Таким чином, стає зрозумілим, що в основі позашкільної освіти лежить система позашкільних навчальних закладів, які різняться формами організації діяльності та напрямками роботи з дітьми.

Виклад основного матеріалу. У результаті аналізу педагогічної, методичної та довідкової літератури і беручи до уваги визначення, які пропонує проаналізована література, під позашкільним навчальним закладом ми будемо розуміти складову системи позашкільної освіти, яка веде позашкільну роботу з дітьми та підлітками; організовує їх дозвілля; надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами; забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров’я вихованців, учнів і слухачів.

Під позашкільною роботою розуміють освітньо-виховну роботу з дітьми, яка проводиться позашкільними дитячими та культурно-просвітницькими закладами.

Визначено, що позашкільні навчальні заклади можуть бути комплексними та профільними.

Комплексні позашкільні навчальні заклади організовують роботу з вихованцями, учнями і слухачами за різними напрямками позашкільної освіти – художньо-естетичним, туристсько-краєзнавчим, еколого-натуралістичним, науково-технічним, дослідницько-експериментальним, фізкультурно-спортивним або спортивним, військово-патріотичним, бібліотечно-бібліографічним, соціально-реабілітаційним, оздоровчим, гуманітарним. До комплексних позашкільних навчальних закладів належать палаци, будинки дітей та юнацтва, центри дитячої та юнацької творчості.

Профільні позашкільні навчальні заклади організовують роботу за певним напрямом позашкільної діяльності. До профільних позашкільних навчальних закладів належать центри, клуби туристсько-краєзнавчої, науково-технічної, еколого-натуралістичної, спортивно-оздоровчої, художньо-естетичної творчості, військово-патріотичного спрямування, станції юних туристів, натуралістів, техніків, школи мистецтв, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, дитячо-юнацькі спортивні школи, оздоровчі заклади, туристські бази.

В дослідженні ми розглянемо профільні позашкільні навчальні заклади науково-технічного напрямку.

Пріоритетним завданням позашкільних навчальних закладів цього напрямку є створення умов, щоб підрастаюча особистість у будь-який момент свого буття відчувала себе не виконавцем

ПОЗАШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ЦЕНТРИ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

чи спостерігачем, а справжнім творцем життєвої позиції, суб'єктом життєтворення, який повністю відповідає за свої вчинки [5, 411].

Під цим кутом зору в позашкільному навчальному закладі інтенсивніше відбувається процес формування таких найважливіших характеристик повноцінної людської діяльності, як:

- позитивне ставлення до свого життя завдяки реалізації себе як особистості в улюбленій діяльності;
- соціальна відповідальність, яка виявляється в турботі про добробут близьких і далеких людей;
- прагнення до безперервного духовно-творчого самовдосконалення;
- усвідомлення, де і яким чином здобути знання і вміння можуть бути використані в житті;
- здатність до творчості, до вироблення нових стратегій і моделей діяльності та поведінки.

Отже, позашкільні навчальні заклади в сучасній соціально-економічній ситуації є для дітей центрами повноцінної творчої життєдіяльності та розвитку індивідуальної обдарованості; центрами розкриття резервів творчого потенціалу учнів; центрами самовдосконалення та виконання реальних соціальних ролей, які дають можливість дітям не готуватися до життя, а повсякденно брати участь в ньому.

Ю.М. Орлов наголошує, що посилення прагнення, бажання до самовдосконалення – одне із найкращих бажань людини і саме воно лежить в основі потреби самореалізації особистості [7].

Таким чином, можна дійти висновку, що у наші дні гостроти набуває проблема самореалізації особистості у навчанні, житті та професійній сфері.

Нині термін “Самореалізація” вживається в українській та зарубіжній філософській, соціологічній, психологічній, педагогічній та загальнонауковій літературі, досить часто зустрічається в назвах кандидатських дисертацій з педагогіки, психології та філософії, проте в радянській та сучасній українській довідковій літературі (енциклопедіях, довідниках, словниках та ін.) дефініції даного терміна відсутні.

Так, в Оксфордському словнику дається наступне визначення: “Самореалізація (self-realisation) – реалізація власних зусиль людини, можливостей розвитку Я” [12].

У психологічному та психоаналітичному словнику дається наступне визначення: “Самореалізація – збалансоване та гармонічне розкриття всіх аспектів особистості; розвиток генетичних та особистісних можливостей” [10].

Найбільш близьким до поняття самореалізації є поняття “самоздійснення”. В закордонних філософських і психологічних словниках термін

“самоздійснення” (self-fulfillment) трактується як кінцевий результат самореалізації, повна реалізація можливостей особистості [12].

За кордоном поняття самореалізації особистості інтенсивно досліджується вченими гуманістичного і психотерапевтичного напрямів. Найбільшу популярність самореалізація здобула у рамках “гуманістичної психології”. Вчені цієї течії заявляють, що людина від природи здатна до самовдосконалення. З точки зору гуманістичної психології, сама сутність людини постійно рухає її у напрямку особистісного росту, творчості, якщо цьому процесу не заважають зовнішні, достатньо сильні обставини. До такого напрямку в значній мірі схилилися такі теоретики, як А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм, К. Юнг. Вони спираються на філософські підходи до проблеми самореалізації, не приводячи ні свої дефініції, ні механізмів даного процесу. Аналіз психологічних теорій вищеназваних вчених дозволив виявити сукупність суттєвих особливостей процесу самореалізації і дати визначене уявлення про її можливі рушійні сили.

У цілому теоретичні проблеми дослідження самореалізації полягають в тому, що при великій різноманітності теоретичних підходів до її розуміння на сьогодні в науці не існує не лише теорії самореалізації, але і єдиного підходу до визначення цього поняття. Більшість психологічних теорій намагаються пояснити дане поняття за допомогою схожих термінів такого ж рівня, наприклад, прагнення до самоактуалізації в теорії К. Роджерса, самоактуалізація в теорії А. Маслоу, ідентичність в теорії Е. Еріксона, індивідуалізація в теорії К. Юнга, стратегія життя в радянській психологічній теорії (Абульханова-Славська) тощо.

Так, наприклад, на основі власного клінічного досвіду К. Роджерс прийшов до висновку, що основний мотив поведінки людини – це прагнення до актуалізації, тобто властиве організму прагнення реалізувати власні можливості з метою зберегти життя та зробити людину більш сильною, а її життя більш різнобічним і задовольняючим її [8].

Карл Густав Юнг розглядав розвиток особистості як динамічний процес протягом всього життя і надавав великого значення такій життєвій меті індивіда, як “знаходження самості”. Отже, за К. Юнгом кожний індивід володіє тенденцією до індивідуалізації або саморозвитку, а індивідуалізація це становлення себе або самореалізація [10].

Схожу точку зору висловлює К.А. Абульханова-Славська. Самореалізація є свого роду найвищою

ПОЗАШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ЦЕНТРИ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

стадією розвитку зрілої особистості, результат особистісного росту і розвитку. При цьому під саморозвитком (самовдосконаленням) розуміється процес залучення до культури, постійного підвищення рівня своїх знань та активної реалізації себе в житті [2].

За Е. Фроммом, самореалізація, з одного боку, – це потреба людини, яка відображається у системі поглядів і дій і служить індивідові схемою орієнтації та об'єктом прихильності, а з іншого – це процес, який втілюється завдяки різноманітним формам людської діяльності та передбачає потребу самосвідомості, самооцінки [9].

У вітчизняній науці проблема самореалізації особистості розглядалась, насамперед, як соціальний процес. У межах цього підходу найбільш інтенсивно особистісна самореалізація досліджувалася у трьох напрямках:

- соціально-психологічний (Л.В. Сохань, В.О. Тихонович, І.О. Мартинюк, В.Н. Маркін та інші);
- соціально-культурологічний (Т.А. Ветошкіна, Н.В. Кленова, Л.Н. Коган, Н.І. Шаталова та ін.);
- філософсько-культурологічний (І.Ф. Ісаєв, В.І. Муляр, М.І. Ситнікова та інші).

Поряд із вищезазначеними концепціями значне місце в дослідженнях проблеми самореалізації особистості належить психолого-педагогічним концепціям, в яких аналізуються компоненти процесу самореалізації особистості.

Так Л.С. Левченко, характеризуючи процес особистісного росту, визначає самореалізацію як свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил людини, її творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей. Така реалізація відбувається шляхом розв'язання суперечностей між “Я”-ідеалом і “Я”-реальністю; як “усвідомлений виконавчо-результативний процес саморозвитку: самоосвіти, самовиховання, саморегуляції, самооцінки”. Автор концентрує увагу на тому, що поняття “самореалізація” і “самоактуалізація” не можна вважати синонімами, виділяє самоактуалізацію як частину процесу самореалізації і визначає її як “інтегроване поєднання спрямованості людини на реалізацію, зведення значущого для неї життєвого проекту, конкретної мети життєдіяльності та емоційно-вольової інтелектуальної готовності для практичного втілення означених проекту і мети” [6]. Погоджуючись з думкою Л.С. Левченко, вважаємо, що самореалізація – це частина процесу самоактуалізації, що перш за все передбачає визначення індивідом мети життєдіяльності, досягнення якої можливе лише тільки за умови сформованості емоційно-вольової та інтелектуальної сфери особистості.

Враховуючи вищезазначене можна вважати, що самореалізація, самопізнання і саморозвиток особистості – є цілісний процес. І лише в теоретичному аналізі вони можуть бути розділені. Але в дійсності самореалізація і процес самопізнання співпадають з розвитком особистості. В процесі самореалізації особистість розвивається, розвиваючись реалізує себе. Більш того, наголошує Л.В. Сохань, поза самореалізацією особистість не може навіть судити про власний розвиток і, якщо здібності особистості не реалізовані, вони залишаються невідомими для самого об'єкта. Самореалізуючись, особистість завжди виходить за межі досягнутого собою. З цієї точки зору самореалізація завжди пов'язана з творчістю, і доцільно розглядати поняття творчої самореалізації особистості [4].

Враховуючи вищевизначені визначення, теорії та узагальнення під творчою самореалізацією особистості ми будемо розуміти процес здійснення можливостей Я за допомогою власних зусиль і співтворчості та співпраці з іншими людьми, соціумом та світом в цілому.

Розглядаючи процес самореалізації особистості як систему, за основу ми візьмемо полісистемну модель самореалізації особистості учня, розроблену С.І. Кудіновим (див. рис. 1).

В основі моделі лежать окремі мікро- і макросистеми, що забезпечують варіативність, масштабність та ступінь інтенсивності самореалізації особистості школяра.

Аналізуючи модель самореалізації особистості учня можна визначити, в яких напрямках може працювати керівник гуртка або вчитель для сприяння якнайповнішій самореалізації його особистості.

Відповідно роль позашкільного навчального закладу науково-технічного профілю в контексті творчої самореалізації особистості учня полягає у дієвій допомозі учню, а саме:

- створенні умов для розкриття, розвитку та реалізації задатків та здібностей учня, його нахилів (за погодженням з учнем та за його активної участі) – особистісна самореалізація;
- сприянні формуванню професійних інтересів учня (здобуттю досвіду з галузі обраної професійної діяльності, професійних теоретичних (наприклад, з навчальних предметів, які входять до навчального плану школи) та прикладних знань та вмінь (у процесі соціальної практики тощо) – діяльнісна самореалізація;
- сприянні реалізації учнем професійно зорієнтованих знань, формуванню елементів досвіду його майбутньої діяльності, відповідного кола спілкування – діяльнісна самореалізація;

ПОЗАШКІЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ЦЕНТРИ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

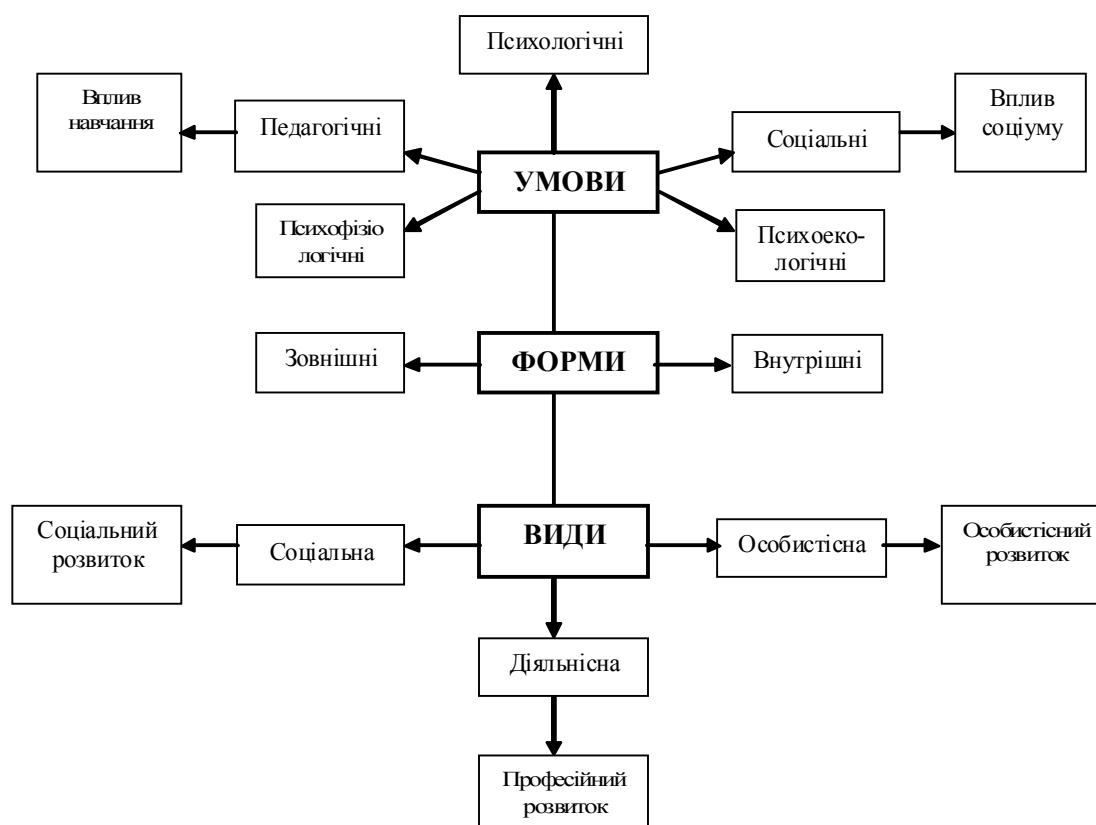

Рис. 1. Полісистемна модель самореалізації особистості учня.

- створенні умов для осмислення та відображення учнем свого професійного самовизначення у власному життєвому проєкті.

Таким чином, на наш погляд, робота школярів у позашкільних закладах освіти успішно вирішує проблему індивідуалізації та диференціації навчального процесу, формування потреби у самореалізації, навичок самоаналізу і творчості, мотивів досягнення мети, допомагає юнакам і дівчатам долучитися до творчої науково-дослідної діяльності.

Висновок. На основі сформульованих положень, можемо стверджувати про безперечну цінність гурткових занять, у тому числі і технічного профілю, в загальному становленні особистості, творчому її розвитку та самореалізації, а також констатувати визначальну роль керівника гуртка (майбутнього вчителя трудового навчання) у процесі самореалізації особистості учнів у позашкільних закладах освіти науково-технічного профілю.

1. Закон України "Про позашкільну освіту".
2. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. - М.: Наука, 1980. - 335 с.
3. Вербицкий В.В. Развитие позашкольной эколого-натуралистической освіти в Украине: Автореф. дис... доктора пед. наук. - К., 2004. - 34 с.

4. Жизненный путь личности / Под ред. Л.В. Сохань К.: Наукова думка, 1987 - 280 с.

5. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: Науково-методичний посібник / Заред. І.Г. Єрмакова - Запоріжжя: ЦентрІон, 2005. - 640 с.

6. Левченко Л.С. Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкільного типу. Дис. канд. пед. наук. - Суми, 1999.

7. Орлов Ю.М. Восхождение индивидуальности: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1991. - 286 с.

8. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: пер. с англ./Общ. ред. и предисл. Е.И. Есениной. - М.: "Прогресс", 1998. - 480 с.

9. Фромм Э. Иметь или быть? М.: Прогресс, 1986. - 240 с.

10. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени - М.: Прогресс: Универс, 1993 - 336 с.

11. A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms a guide to usage / Ed. by B. Horaci. New York; London; Toronto, 1958. P. 488).

12. Webster's New World college dictionary / Michael Agnes, editor in chief - 4th ed, 1716 p.

Статті надійшла до редакції 27.10.2008

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2